

A beszédükben akadályozott gyermekeknek az **alternatív** kommunikációs eszközök teremtik meg a későbbi **sikeres tanulás** alapját – interjú dr. Márkus Eszterrel

Ma már nem jelent akadályt, hogy az is aktívan részt vegyen a mindennapok kommunikációjában, és önállóan intézze ügyeit, aki valamilyen oknál fogva nem rendelkezik a beszéd képességével. Az alternatív és augmentatív kommunikációs eszközök (AAK) révén a beszédükben akadályozott emberek számára is kinyílik világ, olyannyira, hogy akár felsőfokú végzettséget is szerezhettek. Ezen munkálkodik egyebek mellett a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége Korlátok nélkül című projektje is. Dr. Márkus Eszter egyetemi docenssel, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar oktatási ügyekért felelős dékánhelyettesével az AAK eszközökről és a bennük rejlő lehetőségekről beszélgettünk.

Az augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK) – mely nem oly rég múltra tekint vissza – a beszédükben súlyosan akadályozott emberek nem beszéden alapuló kommunikációja. Ha valaki nem rendelkezik, vagy csak korlátozottan rendelkezik a beszéd képességével - ami a mozgáskorlátozottsághoz kapcsolódóan elég gyakran fordul elő - akkor olyan különböző rendszereket lehet megtanítani számára, amelyek segítségével kommunikálni tud. Ezek lehetnek gesztusok, képek, képkommunikációs rendszerek, szimbólumok, szimbólumrendszerek, majd ezeket követhetik illetve velük együtt párhuzamosan használhatók a rohamosan fejlődő infokommunikációs eszközök. Így a számítógép, mobiltelefon, tablet, laptop, notebook, de a különböző operációs rendszerek, szoftverek is számos olyan segítséget rejtenek magukban, amelyet a mozgáskorlátozott, vagy nem beszélő emberek használni tudnak. Mindezek mellett napi szinten jelennek meg újabb applikációk, amelyek könnyebbé tehetik a fogyatékos személyek életét – mondta dr. Márkus Eszter az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar egyetemi docense.

► **Mikor találkozik először a szülő ezzel a lehetőséggel, ha sérült gyermeke születik, kap valamiféle útbaigazítást?**

Magyarországon egyedülálló módon a nemzeti köznevelési törvény rögzíti a sajátos nevelési igényű illetve a speciális szükségletű gyermekek korai fejlesztését gondozását. Más országokban általában az egészségügy vagy a szociális ellátórendszer része. A hazai jogszabály úgy rendelkezik, hogy a sajátos nevelési igény megállapításától kezdődően a gyermeknek – így akár már 4-5 hónapos korban is - joga van a gyógypedagógiai tanácsadáshoz, korai fejlesztéshez és gondozáshoz, amit a pedagógiai szakszolgálatok biztosítanak a megyékben. Hogy ebben részesüljön, a szülőnek találkoznia kell ezzel a lehetőséggel. Márpedig ha baj van, az emberek első lépésben az egészségügyi intézményekhez fordulnak. Egy mozgássérült kisgyermek esetében - akit születéskor nagy eséllyel központi idegrendszeri károsodás is ért - a jól informált házi gyermekorvosnak vagy a védőnőnek kellene tovább irányítani a szülőket a megfelelő szakellátásra, ami nemcsak szakorvost jelent, hanem a köznevelés rendszerét, a pedagógiai szakszolgálatot is. A korai intervenció projekt azon munkálkodik, hogy az ágazatok közötti megfelelő kommunikáció révén még időben a megfelelő helyekre irányítsák a családokat. Amennyiben

a gyermek bekerül a köznevelési ellátórendszerbe, úgy a szakorvosi vélemények alapján jó eséllyel hamar elkezdődik a kommunikációs fejlesztése. Az AAK eszközöktől pedig nem szabad megijedni, hiszen az újszülött gyermek is úgy születik a világra, hogy AAK-t használ. Mindenféle jelzést alkalmaz, kivéve a beszédet. A tényleges beszéden alapuló kommunikáció később kerül majd előtérbe.

► Mindehhez van elegendő szakember?

Nagyon sok gyógypedagógus hiányzik a rendszerből. Nehéz lenne megmondani, hogy közülük is hányan jártasak az augmentatív és alternatív kommunikációban. Éveken keresztül csak a Bliss Alapítvány keretében működött ilyen irányú továbbképzés, ma már az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karon egyre erőteljesebben jelenik meg az egyes szakirányokon az AAK képzés, annál is inkább, mert arra nemcsak mozgáskorlátozottság esetén van szükség. Tekintve, hogy a kommunikáció nemcsak beszédből áll, a szomatopedagógia szakirányon már 25 éve kötelező a hallgatóknak egy-két olyan tantárgyat elvégezniük, ami augmentatív kommunikációval foglalkozik. Az új tanterv alapján olyan kurzusokkal bővült az oktatás, minek révén egyre felkészültebb szakemberek kerülnek majd be a köznevelési rendszerébe.

► Mozgáskorlátozottságot okozó idegrendszeri károsodás esetén mi lenne az ideális kor, amikor az AAK eszközök révén megkezdhető a fejlesztés?

A hazai és nemzetközi kutatási eredmények szerint a születés körüli idegrendszeri károsodás miatt mozgáskorlátozott gyermekek körében 80-90 százalékban érintett a beszéd is. Minden gyereknél egyedi, hogy milyen módon próbálkozunk a beszédfejlesztéssel, de mindenképpen meg kell próbálni a hangzó beszéd beindítását és javítását 1-1,5 éves kor körül, attól kezdve, hogy a beszédnek meg kell jelennie. A légző- és különböző artikulációs gyakorlatok segítségével azon kell dolgozni, hogy segítsük a hangadást, támogassuk a beszédfejlődést. A cerebrális parézises (CP) gyermekek esetében ez szisztematikus, team munkával támogatott folyamat, ahol a szomatopedagógus mellett feltétlen szükség van logopédusra is. Ha nehézségbe ütközik a beszéd kialakítása, akkor olyan alternatívákat kell kínálnunk a gyermek számára, amivel kommunikációs kapcsolatban tud maradni a világgal. Vonjuk be az őt érintő dolgokba, tegyük lehetővé számára, hogy döntéseket hozzon. Tanítsuk meg, hogy például fejbiccentéssel, kézjelzéssel vagy akár pislogással jelezheti, hogy mit szeretne a felkínált lehetőségek közül. Így jelezheti, melyik sapkát szeretné felvenni, kér-e gyümölcsöt és így tovább. Ezeket a jelzéseket nagyon korán ki lehet alakítani. Lényeges, hogy fentartsuk a kisgyermek kommunikációs igényét, mert ha azt tapasztalja, hogy a környezet nem, vagy nem megfelelően reagál a jelzéseire – például melege van és betakarják, szomjas, de enni adnak neki - akkor nagyon gyorsan rátanulhat arra, hogy nem érdemes a környezettel szóba állni, mert úgysem értik meg. Ugyanakkor, ha azt tapasztalja, hogy van beleszólása a saját életébe, egyre inkább motiválva érzi magát, hogy akár AAK jelzésekkel is, de folyamatosan részt vegyen a kommunikációban. Ez nem azt jelenti, hogy a gyermek átveszi az uralmat a környezete felett, hanem azt, hogy nem mi döntünk el mindent vele kapcsolatban, aminek fokozottan fennáll a veszélye akkor, ha a gyermek nem tud beszélni. Abban az esetben pedig, amikor a gyermek beszédértése

is sérült, képekkel, gesztusjelzésekkel kell támogatnunk a feljüket intézett beszédet. Mindez nagyon komoly odafigyelést igényel a környezet és a szakemberek részéről egyaránt.

► Az óvodában majd később az iskolában a hangzó beszéd kerül előtérbe. Hogyan vonható be a kommunikációba az a kisgyermek, akinek sérült vagy hiányzik a beszéde?

Egyre gyakrabban fordul elő, hogy beszéd útján nem kommunikáló kisgyermek kerül be speciális óvodai vagy iskolai előkészítő csoportba. Így akár már 3 éves korban elkezdődhet a szisztematikus kommunikáció fejlesztés, hogy mire iskolába kerül a gyermek, eszköz szinten rendelkezésre álljanak azok a technikák, amelyekkel sikeresen tud tanulni. Ha a beszéd kialakulása nem annyira kecsegtető, mert oly mértékben sérültek a központi idegrendszeri szervek, vagy ha a gyermek nagyon frusztrált attól, hogy nehezen értik a beszédét és folyamatosan visszakerdeznek, akkor különböző képkommunikációs eszközökkel egyszerű rajzos elemekkel támogatjuk a kommunikációt. Ezzel gyorsítja is azt, mert csak rámutat a képre, így nem kell kimondania a szót, vagy akár az egész mondatot, hiszen ezekhez megvannak a jelei, jelképei a kommunikációs tábláján. A nehezen beszélő gyermekek számára ezek az alternatív kommunikációs eszközök lesznek azok a rendszerek, amelyek megteremtik a későbbi sikeres tanulás alapját. Sok szülő attól fél, hogy ha a gyermeke ily módon kommunikál, akkor majd nem tanul meg beszélni. Tévedés azonban ezt gondolni. Van, aki sosem lesz képes beszélni, ezt el kell fogadni. Amelyik gyereknél pedig kialakul a hangadás képessége, az nem veszíti el a beszéd-késztetését a képi kommunikációs eszközök használatával, mert mindkettőt párhuzamosan támogatni kell. Ha mást nem, rövid szavakat mond, megszólít embereket, ami nagy hatalom akkor, ha mozgásában is akadályozott, mert így valamilyen hangadással is fel tudja hívni magára a figyelmet.

► Az iskolai oktatásban mennyire vannak jelen a kisegítő kommunikációs eszközök?

Az iskolai oktatás, nevelés nagyon nehezen elképzelhető kommunikáció nélkül, még akkor is, ha mozgáskorlátozottság áll a háttérben. Ha a beszédértés jól működik, a gyermek követi az utasításokat, mosollyal, elfordulással, homlokráncolással reagál a beszédre, akkor is valamiféle kommunikációs mód kell ahhoz, hogy a tudását vissza

Ha azt tapasztalja, hogy van beleszólása a saját életébe, egyre inkább motiválva érzi magát, hogy akár AAK jelzésekkel is, de folyamatosan részt vegyen a kommunikációban.

tudjuk kérdezni. A mai infokommunikációs világunkban rengeteg oktató-program létezik, ami akár egyénre szabottan is fejleszthető. Ez már nem is AAK kommunikáció, hanem az IKT oktatás része. Számítógépen keresztül lehet úgy oktatni és vizsgáztatni, feleltetni és dolgozatot íratni, hogy nem kell hozzá beszéd. A diáknak a számítógépen be kell írnia a helyes választ, vagy meg kell mutatnia, hogy melyik betűvel kezdődik a szó. Számos olyan applikáció, illetve kommunikátor van, ami gombnyomásra hangot ad. Ezek lehetnek felvett szövegek, máskor képek, jelképek szerepelnek billentyűként, ugyancsak hallható formában. Az alternatív és augmentatív kommunikációs eszközök révén, a többüzenetes kommunikátorral az is hallhatóvá tudja magát tenni, akinek hiányzik vagy akadályozott a beszéde. Ezáltal úgy érezheti, hogy egyenrangú partner egy olyan közösségben, ahol egyedül csak ő nem tud beszélni.

► Így akár felsőfokú végzettséget is lehet szerezni?

Központi idegrendszeri károsodás esetén is lehetséges magas intellektus. Nem egy mozgáskorlátozott CP-s ember szerzett egyetemi diplomát úgy, hogy kommunikációjában súlyosan akadályozott volt. Egyfajta misszióknak is tekinthetjük ezt részükről, egyre szélesebb társadalmi rétegekben bizonyítják be, hogy nem beszélő emberként is lehet valakinek nagyon magas az intelligenciája, fejlett a gondolkodása. Nagyon kemény harcokat vívtak azért, hogy elismerjék: attól hogy nehezen érthető, vagy hiányzik a beszédük még rendelkeznek azzal a tudással, mint a többi társuk, csak nehezebben tudják visszaadni azt. Fontos lenne, hogy a beszédképeség hiánya sehol se jelenthessen akadályt, a felsőoktatásban. Ehhez az szükséges, hogy a gyermekek az AAK eszközöket az oktatás kezdetétől folyamatosan tanulják és egyre magasabb szinten használják. Másrészről pedig a felsőoktatásban is biztosítani kell mindazt a támogatást, amit a speciális szükségletű tanulóknak számára a jogszabály előír. Az oktatás során jegyzetelőt igényelhet, illetve joga van diktafonra venni az előadásokat, ha mozgáskorlátozottsága miatt a számítógépet nem tudja megfelelő tempóban használni. Lehetővé kell tenni, hogy a szóbeli vizsga helyett írásban vizsgáljon, ha pedig a kézműködés is akadályozott, úgy számítógépet használhat, illetve hosszabb időt kell kapnia az írásbeli feladatokra. Természetesen értékelhető módon kell teljesíteni a vizsgákon, de más utakat és módokat kell ahhoz megtalálni és megengedni.

► Minden oktatási intézményben biztosítják szükség esetén az alternatív kommunikációs támogatást?

Jogértelmezési kérdés. A köznevelési intézmény hivatalosan nem utasíthatja el egy ép intellektusú, mozgássérült gyermek jelentkezését, ha az alapszabályában a speciális szükségletű gyermekek ellátása rögzítve van. Ugyanakkor megengedett, hogy az iskola a személyi és tárgyi feltételek hiányára hivatkozva ne fogadja a tanulót. Sok esetben mindez az intézmény jóindulatán múlik. Nagyon szoros együttműködés szükséges a gyógypedagógus, a többségi pedagógus és a család részéről. Fontos, hogy otthon a családban is használják az AAK rendszereket, és ebben a szülők támogatásuk a gyermekek. Ezáltal szerez ugyanis olyan gyakorlatot, amit majd a tanulásban hatékonyan tud alkalmazni. Az is biztos, hogy nagyon sok képzés és továbbképzés szükséges még a többségi pedagógusok számára, hogy elfogadják és megértsék azokat a technikákat, amivel egy nem beszélő vagy nehezen beszélő iskolás kommunikál. Alternatív oktatási, számonkérési és ellenőrzési módszerek szükségesek.

► Ez működik az integrált oktatás keretében is?

Az általános iskolákban a tankötelezettség miatt nagyobb számban oktatnak sajátos nevelési igényű gyermekeket. A középiskolákban már lényegesen kisebb ez az arány; itt még erősíteni kell a befogadó szemléletet. Kezdve ott, hogy a központi felvételi eljárás során biztosítani kell a hosszabb időt, adott esetben a szóbeli vizsga helyett lehetővé tenni az írásbeli számonkérést, illetve, hogy a felvételiző számítógépen teljesítse a feladatsort. Ehhez persze kell, hogy valaki ott üljön a mozgáskorlátozott tanuló mellett, aki felügyeli, hogy nem használ-e meg nem engedett eszközöket. A 2016 - 2017-es adatok szerint a mozgáskorlátozott gyermekek 79 százaléka integrált oktatás keretében tanul. Arról ugyanakkor nincs statisztika, hogy közülük hányan küzdenek súlyos beszédzavarral vagy kommunikációs akadályozottsággal. Nagyon változó, hogy az értelmi, intellektuális képességeik milyen mértékben sérültek, de tapasztalatok szerint ép értelem mellett is nagyon nehezen boldogulnak a többségi intézményekben. Nehezen tudják elképzelni a többségi pedagógus kollégák, hogy lehet valakivel beszéd nélkül is kommunikálni.

► Cerebrális parézises beszédben akadályozott gyermek tanulhat többségi intézményben?

Nincs akadály, de nem tudok példát arra, hogy nem beszélő, vagy súlyosan dizartriás gyermek integrált általános iskolába járna. Az utazó gyógypedagógusi hálózat szakembere ugyanis nem tud minden tanórát az érintett gyerekkel tölteni, hogy a számítógép, vagy más infokommunikációs technika segítségével nyomon kövesse, hogy a tanuló hogy működik együtt az órán. Ezeket a gyerekeket halmozottan fogyatékos tanulóként tartják számon, és inkább a speciális iskolákat javasolják számukra. A szülők többsége azonban nem akarja beiskoláztatni az ép intellektusú gyermekét a mozgásjavító iskolába, mert a bentlakás miatt távol lennének egymástól. Így a gyermekek inkább gyógypedagógus támogatásával magántanulói jogviszonyban vannak. Ilyenkor utazó gyógypedagógus segíti és támogatja a tanulót és a szülőt abban, hogy sikeres legyen a tanulási folyamat. Sajnos erre sincs elegendő szakember. Az országban néhány helyen arra is van példa, hogy bár magántanuló a gyermek, bemehet az iskolába, részt vehet a közösségi életben, ami nagyon fontos a nem fogyatékos gyermekek számára is, mert a társadalomnak nincs tudása, tapasztalata arról milyen másképpen megélni a mindennapokat.

► Szükség lenne a jogszabályok újragondolására?

Lényegében minden oktatási szinten rögzíti a jogszabály, hogy milyen támogatási lehetőségeket kell biztosítani a speciális szükségletű tanulók számára. Ezzel nincs gond. Egyre jogtudatosabbak az érintettek és a szülők is, ha pedig valaki úgy érzi, hogy fogyatékossága okán jogsérelem érte, és azt az adott intézménnyel nem tudja rendezni, akkor az alapvető jogok vagy az oktatási jogok biztosához fordul, aki miután kivizsgálta a helyzetet ajánlásokat fogalmaz meg az intézmény felé. Ez azért szomorú, mert többnyire olyan ajánlásokat fogalmaz meg, melyben arra hívja fel az intézményt, hogy tartsa be a speciális szükségletű tanulók számára jogszabályban biztosított előírásokat. Itt nincs számonkérési rendszer, a gyakorlati megvalósulást csak úgy lehet kikényszeríteni, ha az érintettek jelzésekkel élnek az illetékesek felé. Az érdekek érvényesítésében az érdekvédelmi szervezeteknek is nagy szerepe van, hiszen a jogok hiába vannak a törvénybe lefektetve, ha az adott intézmény vagy intézményrendszer, akinek dolga lenne azt a gyakorlatban megvalósítani, nem teszi.

► Milyen az elképzelt ideális jövő az AAK eszköz használatban?

Az ideális az lenne, ha a gyermekeknél már a beszéd kialakulásával egyidőben elkezdődne az AAK eszközök használata. Intézményi szinten pedig olyan információs központok jönnének létre országos lefedettséggel, melyek kapcsolatban állnak a köznevelési, az egészségügyi és szociális területekkel. Így amikor megjelenik a rendszerben egy kommunikációs támogatást igénylő személy, akkor kellő időben biztosítani tudják számára a megfelelő segítséget, az iskolák számára pedig a szükséges eszközöket. Nem lehet minden iskolát az AAK eszközök teljes spektrumával felszerelni, hanem kölcsönzőközpontokat kell működtetni, ahol szükség esetén az egyéni igényeknek megfelelő, személyre szabott eszközöket biztosítanak az érintettek számára. A különböző mobileszközök, a tabletek olyannyira elterjedtek napi szinten, hogy azok segítségével ki-ki a maga képességeinek megfelelő oktatásban, felsőoktatásban részülhet, illetve ha kellő rutinnal elsajátítja a kiegészítő vagy alternatív kommunikáció lehetőségeit, akkor a későbbiekben munkát is tud vállalni. Az infokommunikációs világban ezekkel az eszközökkel számos olyan lehetőség nyílik meg a mozgáskorlátozott emberek előtt, amelyek korábban elképzelhetetlennek tündek. A határ lényegében a csillagos ég.

■ BÁNFAI TAMARA